Richard Hufschmied

A vasfüggöny – történelmi vázlat

A „vasfüggöny" fogalmának kialakulása

A „vasfüggöny" mint fogalom a 20. század második felében a szabadság hiányának és általánosságban véve az emberi jogok tagadásának szimbólumává vált. A vasfüggöny hidegháborút jelképezi, a kommunista államok totalitárius rendszerét, valamint Európa évtizedes megosztottságát.

Honnan származik a fogalom? A színházi nyelvből, és legalább 1794 óta igazoltan ismert. A bécsi Ringtheaterben 1881. december 8-án pusztító és közel 1000 halálos áldozatot követelő szörnyű tűzesetet követően az Osztrák–Magyar Monarchiában ezt a térhatároló elemet áthatolhatatlan válaszvonallá alakították át. Ettől kezdve ugyanis törvény írta elő, hogy a vasfüggönynek tűzzárónak kell lennie. Míg azonban a színházban a nézőteret és a színpadot a vasfüggöny felemelkedése nyitja egybe, addig politikai értelemben a vasfüggöny „leomlása" éppen a népek egyesítését szolgálja.

A színház világa után most tegyünk egy kitekintést az irodalom területére is. H. G. Wells (1866–1946) újságíró és író az 1904-ben megjelent „Az istenek eledele" című regényében a vasfüggönyre mint áthatolhatatlan határra tett utalást.

A bajor Wittelsbach-házból származó Erzsébet belga királyné (1876–1956) az 1. világháború elején, 1914–1915-ben egy vasfüggönyről tett említést, amely a családja és közötte ereszkedett alá. Erre a megjegyzésre a német 6. hadsereg Belgiumba tör-

Richard Hufschmied

Der Eiserne Vorhang – eine historische Skizze

Zur Genese des Begriffes „Eiserner Vorhang"

Der Begriff „Eisernen Vorhang" wurde in der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts zum Symbol für Unfreiheit und allgemein für Negierung der Menschenrechte. Er steht für den Kalten Krieg und das totalitäre System der kommunistischen Staaten und für die jahrzehntelange Teilung Europas.

Woher kommt der Begriff? Er stammt aus der Theatersprache ist zumindest seit 1794 belegt. In Österreich-Ungarn wurde diese Trennlinie mit dem schrecklichen Ringtheaterbrand in Wien am 8. Dezember 1881 mit seinen fast 1000 Toten zu einer undurchlässigen Trennung. Ab dann war gesetzlich vorgeschrieben, dass der Eisernen Vorhang feuersicher sein solle. Im Theater werden Zuschauerraum und Bühnen durch das Hochgehen des Eisernen Vorhanges verbunden, während im politischen Sinne vom „Fall" des Eisernen Vorhanges die Rede ist, der die Völker vereinen solle.

Gehen wir von der Theaterwelt zur jener der Literatur. Der Journalist und Schriftsteller Herbert Georg Wells (1866–1946) zeichnete in seinem 1904 erschienenen Roman „The Food of the Gods" den Eisernen Vorhang als unüberwindbare Grenze.

Die belgische Königin Elisabeth Gabriele Valerie Marie (1876–1956, eine geborene Wittelsbacherin, sprach in den ersten Kriegsmonaten des Ersten Weltkrieges 1914/1915 von einem Eisernen Vorhang, der sich zwischen ihrer Familie und ihr

ténő betörése szolgáltatott okot, mivel az ebben résztvevő hadseregegységek a sógorának, Rupprecht bajor koronahercegnek (1869–1955) a parancsnoklása alá tartoztak.

George Crile (1864–1943) az 1915-ben megjelent „A Mechanistic View of Peace and War" című könyvében az „iron curtain" fogalmát – még ha átvitt értelemben is – már a hermetikusan lezárt államhatár szinonimájaként használta.

Vaszilij Rozanov (1856–1919) 1918-ban kiadott „Korunk Apokalipszise" című munkájában a vasfüggöny kifejezést az oroszországi forradalom következményeire és ezáltal elsőként magára a kommunizmusra vonatkoztatta.

Ethel Snowden (1881–1951) írónő 1920-ban megjelent „Through Bolshevik Russia" [Utazás a bolsevik Oroszországban] című könyvében a fogalmat hasonló szövegösszefüggésben használta, és egy olyan vasfüggönyről írt, amely mögött a bolsevik Oroszország fekszik.

Walter Nicolai (1873–1947) ezredes, a német katonai hírszerzés vezetője 1923-ban megjelentette a visszaemlékezéseit. Ebből az alábbi idézet tarthat számot az érdeklődésünkre: „*Minél többet tudtunk meg az ellenséges kémszolgálatoknak a háború kirobbantására irányuló tevékenységéről, annál egyértelműbb lett számunkra, hogy az ellenséges gyűrű háború esetén Németországot vasfüggönnyel kívánja majd a külvilágtól elzárni.*"

Lord Edgar Vincent d'Abernon (1857–1941), aki 1924 végén és 1925 elején a világháború utáni első brit nagykövetként szolgált Berlinben, a vasfüggöny kifejezést a német–francia biztonsági megállapodás megkötésére irányuló tárgyalások összefüggésében használta, mégpedig egy olyan semleges övezet tekintetében, amely egyaránt óvta volna Franciaországot és Németselbst gesenkt hätte. Anlass für diese Bemerkung war der Einfall der deutschen 6. Armee nach Belgien, die dabei eingesetzten Heereseinheiten wurden von ihrem Schwager Kronprinz Ruprecht von Bayern (1869–1955) befehligt.

Der Autor Georg Crile (1864–1943) verwendete 1915 in seinem Buch über die „Mechanik von Krieg und Frieden" iron curtain bereits als Synonym für eine hermetisch abgeschlossen Staatsgrenze, wenn auch im metaphorischen Sinn.

Vasily Rozanov (1856–1919) bezog in seinem 1918 erschienenem Werk „Die Apokalypse in unsere Zeit" den Eisernen Vorhang auf die folgen der Russischen Revolution und damit erstmals auf den Kommunismus an sich.

Die Autorin Ethel Snowdon (1881–1951) verwendete den Begriff in ihrem 1920 erschienenem Buch „Durch das bolschewistische Russland" in einem ähnlichen Kontext und schrieb von einem Eisernen Vorhang, der hinter dem bolschewistischen Russland liege.

Oberst Walter Nicolai (1873–1947), der Chef der deutschen Obersten Heeresleitung schrieb im Jahre 1923 in seinen Memoiren. Das darin aufscheinde folgende Zitat ist dabei für uns von Interesse: „*Je mehr Kenntnis der feindlichen Spionage die planmäßige Hinarbeit auf einen Krieg offenbarte, desto klarer wurde es, daß der feindliche Ring im Kriegsfalle Deutschland wie mit einem Eisernen Vorhang von der Außenwelt abschließen werde.*"

Lord Edgar Vincent d´Abernon (1857–1941), der Ende 1924/Anfang 1925 erster britische Konsul in Berlin nach dem Ersten Weltkrieg werde sollte, verwendete den Eisernen Vorhang im Rahmen der Verhandlungen über einen deutsch–französischen Sicherheitspakt als Begriff für eine neutralisierte Zone, die sowohl Frankreich

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

országot. Ennek során lord Edgar konkrétan La Manche csatornára gondolt.

Wilhelm Ohnesseit német főkonzul az 1926-ban megjelent „Unter der Fahne schwarz-weiß-rot" [A fekete-fehér-piros zászló alatt] című könyvében az 1908-ban cári birodalomba tett utazásáról írt: *„Az orosz határ … Romániával szemben úgy működött, mint egy vasfüggöny."*

Az orosz kommunista Lev Nikulin (1891–1967) 1930 januárjában elsőként alkalmazta a kifejezést a Kelet és a Nyugat között, tehát a Szovjetunió és Nyugat-Európa befolyási övezetei között húzódó határvonalra, és mindezt több mint másfél évtizeddel annak valóságos létrejötte előtt: *„A kapitalisták úgy tekintenek a Szovjetunióra, mintha az 12 éve lángolna. Egy leejtő mechanizmus működtetésével igyekeznek egy vasfüggönyt leereszteni, mielőtt a tűz annak teljes erejével átterjedhetne a színház teljes területére."*

Erich Claudius (1889–1940) 1938-ban írt egy regényt „Der Eiserne Vorhang" [Vasfüggöny] címmel.

J. Gloag (1896–1981) pedig az 1939-ben, a 2. világháború kitörésekor megjelent „World Warfare" könyvében egy Németországot elszigetelő vasfüggönyről írt. Gloag ezzel Nicolai 1923-ban papírra vetett gondolatát vitte tovább.

Újabb bizonyítékok csak 1945-ben kerültek elő, mégpedig a nemzetiszocialista Német Birodalom hivatalos sajtóorgánumának számító „Das Reich" [A Birodalom] című hetilapban. Az 1945. február 18-ai számban a következő szalagcím jelent meg a címlapon: „A Vasfüggöny mögött". A cikk Nagy-Britannia, Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok Német Birodalom elleni közös katonai fellépése ellen szólalt fel, és feltehető, hogy magától Joseph Goebbels

als auch Deutschland schützen sollte. Er dachte dabei an den Ärmelkanal.

Wilhelm Ohnesseit, der deutsche Generalkonsul schrieb in seinem 1926 erschienenen Buch „Unter der Fahne schwarz-weiß-rot" von einer 1908 unternommenen Reise ins Zarenreich: *„Die russische Grenze wirkte … Rumänien gegenüber abschließend wie ein Eiserner Vorhang."*

Der russische Kommunist Lev Nikulin (1891–1967) verwendete im Jänner 1930 den Begriff erstmals auf die Grenzlinie zwischen Ost und West, also auf die Barriere zwischen den Einflusssphären der UdSSR und Westeuropas. Und das mehr als ein / ein halb Jahrzehnte vor der tatsächlichen Errichtung: *„Die Kapitalisten betrachten die Sowjetunion, als ob sie nun seit 12 Jahren in Brand stünde. Indem sie den Fallmechanismus bedienen, versuchen sie, den Eisernen Vorhang niegergehen zu lassen, ehe sich das ganze Feuer mit aller Kraft auf den ganzen Theaterraum ausbreitet."*

Erich Claudius (1889–1940 schrieb 1938 einen Roman mit dem Titel „Der Eiserne Vorhang".

J. Gloag (1896–1981) schrieb in seinem 1939, zu Beginn des Zweiten Weltkriegs, erschienenem Buch „World Warfare" von einem Eisernen Vorhang, der Deutschland isolieren würde. Er nahm damit die Gedanken von Nicolai des Jahres 1923 auf.

Erst 1945 tauchen weitere Belege auf: In der Wochenzeitschrift „Das Reich", es handelte sich dabei um das offizielle Organ des nationalsozialistischen Deutschen Reiches. Am 18. Februar 1945 erschien auf der Titelseite eine Schlagzeile mit dem Titel „Hinter dem Eisernen Vorhang". Darin wurde gegen das gemeinsame militärische Vorgehen von Großbritannien, der Sowjetunion und der USA gegen das Deutsche Reich polemisiert. Der Beitrag dürfte auf den Pro-

(1897–1945) propagandaminisztertől származik.

Az 1945. február 25-ei kiadásban Goebbels egyértelműen szerzőként van feltüntetve. A „2000-es év" című cikkben többször is alkalmazza a vasfüggöny fogalmát: „*Ez előtt a hatalmas terület előtt, beleértve a Szovjetuniót is, azonnal egy vasfüggöny ereszkedne le …*".

Röviddel a háború vége előtt, 1945. május 2-án Johann Ludwig von Krosigk (1887–1977) külügy- és pénzügyminiszter, valamint ettől a naptól kezdődően egyben az „ügyvezető birodalmi kormányzat" vezetője, ismét használta a fogalmat: „*Keleten folyamatosan tör előre egy vasfüggöny, amely mögött nem lehet felismerni a működésben lévő pusztító gépezetet.*"

Nagy bizonyossággal feltehető, hogy ez a beszéd Winston Churchill (1874–1965) brit miniszterelnöknek is a tudomására jutott, mivel alig 1 héttel később, 1945. május 12-én alkalmazta első alkalommal az „iron curtain" szakkifejezést a Harry Truman (1884–1972) amerikai elnöknek küldött táviratában. Egyebekben Churchill az 1954-ben megjelent emlékiratainak hatodik kötete második könyvében is hivatkozik erre a táviratra, és a következő címet adta neki: „The Iron Curtain". Ebben a következőket írta: „*Vasfüggöny ereszkedett le arcvonalunk mentén. Hogy mögötte mi történik, arról mit sem tudunk.*"

Churchill 1945. május 12-ei távirata tehát csak évekkel később vált ismertté. Nyilvánosan ezt a kifejezést első alkalommal 1945. augusztus 16-án, a brit alsóházban tartott beszédében használta. Mégis, úgy tűnik, a nyilvánosság erről akkor nem vett tudomást.

A mai napig ismert és népszerű viszont Churchillnek a Mossouri állambeli Fultonban található Westminister College-

pagandaminister Joseph Goebbels (1897–1945) selbst zurückgehen.

Eindeutig als Autor schien Goebbels in der Ausgabe von „Das Reich" am 25. Februar 1945 auf. In dem Artikel mit dem Titel „Das Jahr 2000" griff er mehrmals die Wendung vom Eisernen Vorhang auf: „*Vor diesem einschließlich der Sowjetunion riesigen Territorium würde sich sofort ein Einserner Vorhang hernuntersenken…*".

Kurz vor Kriegsende, am 2. Mai 1945, nahm Johann Ludwig Graf von Schwerin-Krosigk (1887–1977), der Außen- und Finanzminister sowie seit diesem Tag auch der Leiter der „Geschäftsführenden Reichsregierung" den Begriff in seiner Rede erneut auf. Ich zitiere: „ *Im Osten rückt ein Eiserner Vorhang unablässig vorwärts, hinter dem die Welt das vor sich gehende Zerstörungswerk nicht erkennen kann.*"

Es kann mit großer Sicherheit angenommen werden, dass diese Rede auch dem britischen Premierminister Winston Churchill (1874–1965) zur Kenntnis gebracht worden war, da er etwas mehr als eine Woche später, am 12. Mai 1945, den Terminus „iron curtain" erstmals in seinem Telegramm an den amerikanischen Präsidenten Harry Truman (1884–1972) verwendete. Im Übrigen bezog sich Churchill im zweiten Buch des sechsten Bandes seiner 1954 erschienen Memoiren auf dieses Telegramm und betitelte es auch mit „The Iron Curtain". Er schrieb darin: „*Ein Eiserner Vorhang ist vor der sowjetischen Front niedergegangen. Was dahinter vorgeht, wissen wir nicht.*"

Churchills Telegramm vom 12. Mai 1945 wurde also erst Jahre später bekannt. In der Öffentlichkeit verwendete er den Terminus erstmals am 16. August 1945 in einer Rede vor dem britischen Unterhaus. Diese dürfte allerdings in der Öffentlichkeit weitgehend unbeachtet geblieben sein.

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

Winston Churchill és Harry Truman Fultonban, 1946. március 5-én
(Der Eiserne Vorhang, 2001. 19. p.)
Winston Churchill und Harry Truman in Fulton, 5. März 1946. (Der Eiserne Vorhang, 2001. 19. p.)

ban 1946. március 5-én elmondott beszéde. A beszéd abból az alkalomból hangzott el, hogy ekkor Churchillnek és Harry Truman amerikai elnöknek is díszdoktori címet adományoztak. Churchill a világpolitika helyzetét többek között az alábbiakkal vázolta fel: *„A Balti-tenger melletti Stettintől az Adriai-tenger melletti Triesztig egy vasfüggöny ereszkedik le a kontinensre. E vonal mögött vannak Közép- és Kelet-Európa régi államainak összes fővárosa. Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest, Belgrád, Bukarest és Szófia, mindezek a híres városok és országuk lakossága egy olyan övezetben találhatók, amelyet a szovjet szférának kell neveznünk, és valamilyen formában alá vannak vetve nemcsak*

Bis heute bekannt und populär ist Churchills Rede im Westminister College in Fulton, Missouri, am 5. März 1946. Anlass dafür bot die Verleihung des Ehrendoktorates an ihn selbst und den amerikanischen Präsidenten Harry Truman. Er skizzierte die weltpolitischen Lage unter anderem mit folgenden Worten: *„Von Stettin an der Ostsee bis Triest an der Adria hat sich ein Eiserner Vorhang quer durch den Kontinent gelegt. Hinter jener Linie liegen alle Hauptstädte der alten Staaten Mittel- und Osteuropas. Warschau, Berlin, Prag, Wien, Budapest, Belgrad, Bukarest und Sofia, all diese berühmten Städte und Völker um sie herum befinden sich in einem Bereich, den ich die*

a szovjet befolyásnak, hanem Moszkva nagy és egyes esetekben egyre nagyobb mértékű ellenőrzésének.”

A fogalom ettől a pillanattól kezdve vált közkinccsé, és a német nyelvben a „vas” jelző („Eiserner”) nagybetűs írásmóddal rögzült: „Eiserner Vorhang”. Végül tehát ez a kifejezés a hidegháború idején, a vasfüggöny kialakítását és a berlini fal megépítését követően, egy valódi halálzónát jelölt.

A hidegháború és a vasfüggöny okainak kérdéséről

Az 1914 és 1918 között tomboló világháború nemcsak olyan hatalmas birodalmakat zúzott szét, mint a cári Oroszországot, az Osztrák–Magyar Monarchiát és a Német Császárságot, hanem az első globális gazdasági rendszert is felszámolta. Ezek a tényezők már magukban hordozták az 1945-től kezdődően kialakuló hidegháború csíráit.

Az 1. világháború után megalakult új demokratikus köztársaságok nem tudtak megfelelni a lakosság felfokozott elvárásainak. Többek között ez oka volt annak, hogy ezek az államok gazdaságilag, politikailag és katonailag instabil helyzetbe kerültek, amelynek következtében pedig fasiszta és autoriter rezsimek jöttek létre, például Olaszországban, Németországban és Ausztriában. Oroszországban pedig az 1917-ben kitört forradalom lehetővé tette a Kommunista Internacionálé megalapítását, amely a „kommunizmus világméretű győzelmét” tűzte ki célul.

A hidegháború kulcsfogalma

A hidegháborúban a két szuperhatalom, a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Álla-

Sowjetsphäre nennen muss, und alle sind in der einen oder anderen Form nicht nur dem sowjetischen Einfluss ausgesetzt, sondern in sehr hohem und in manchen Fällen steigendem Maße der Kontrolle aus Moskau.”

Ab diesem Zeitpunkt wurde der Begriff zum Allgemeingut und die Großschreibung des Adjektivs „Eiserner” setzte sich durch. Letztendlich wurde mit diesem Terminus des Kalten Krieges durch die Anlage des Eisernen Vorhanges und dem Bau der Berliner Mauer ein realer Todesstreifen installiert.

Zur Frage der Wurzeln des Kalten Krieges und des Eisernen Vorhanges

Der Erste Weltkrieg von 1914 bis 1918 zerschlug nicht nur riesige Monarchien wie das Zaristische Russland, die Österreichisch–Ungarische Monarchie und das Deutsche Kaiserreich, sondern auch die erste ökonomische Globalisierung. Diese Faktoren legten bereits den Keim für den zukünftigen Kalten Krieg ab 1945.

Die hochgeschraubten Erwartungen der Bevölkerung konnten die neu gegründeten demokratischen Republiken nach dem Ersten Weltkrieg nicht erfüllen. Auch dadurch gerieten sie ein eine wirtschaftliche, politisch und militärische Instabilität, die sie wiederum in faschistische und autoritäre Regime wie in Italien, in Deutschland und in Österreich führte. In Russland wiederum machte die Revolution im Jahre 1917 den Weg frei für die Gründung der Kommunistischen Internationalen, die als Ziel den „Weltsieg des Kommunismus” anstrebte.

Schlüsselbegriff Kalter Krieg

Im Kalten Krieg standen die Sowjetunion und die Vereinigten Staaten von Amerika

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

mok álltak egymással szemben. A hidegháború határozta meg a világtörténelem eseményeit a 2. világháború 1945. évi befejezésétől egészen a vasfüggöny 1989-ben történt leomlásáig. A hidegháború ideológiai, gazdasági és katonai tekintetben nyugati és keleti féltekére osztotta fel a világot (NATO, magyarul: Észak-atlanti Szerződés Szervezete 1949-től, és a Varsói Szerződés 1955 és 1991 között), egyrészről az Amerikai Egyesült Államok, másrészről pedig a Szovjetunió vezetésével. Ennek során mindkét fél kerülte a közvetlen katonai összecsapást, innen származik a „hidegháború" kifejezés, amelynek ellentéte a „forró háború".

Az úgynevezett proxy-háborúk során azonban a szuperhatalmak saját csapatokat is bevetettek. Így például az 1950-ben kitört koreai háborúban az Amerikai Egyesült Államok és a kommunista Kínai Népköztársaság csapatai álltak egymással szemben. Amikor pedig 1962-ben a Szovjetunió atomrakétákat telepített Kubába, amelyre az Amerikai Egyesült Államok tengeri blokáddal válaszolt, a világ a 3. világháború és az atomkatasztrófa szélére sodródott. Ilyen proxy-háború volt továbbá a vietnámi háború (1965–1973), amelynek során amerikai csapatok, valamint az afganisztáni háború (1979–1989), amelyben pedig szovjet csapatok kerültek bevetésre. A másik szuperhatalom pénzügyi forrásokkal és fegyverszállításokkal mindig a helyi rezsim segítségére sietett. Emellett mindkét szuperhatalom számos polgárháborút is támogatott Afrikában, valamint Közép- és Dél-Amerikában.

einander als Supermächte gegenüber. Er dominierte das Weltgeschehen vom Ende des zweiten Weltkriegs 1945 bis zum Fall des Eisernen Vorhangs 1989. Der Kalte Krieg teilte die Welt in eine westliche und eine östliche Hemispähre in ideologischer, wirtschaftlicher und militärischer Hinsicht (Nato -zu deutsch: Nordantlantikpakt-Organsiation ab 1949), Warschauer Pakt von 1955 bis 1991) unter der Führung der USA einerseits und der UdSSR anderseits. Dabei wurden direkt bewaffnete Konfrontationen vermieden, daher eben der Begriff Kalter Krieg im Gegensatz zu einem Heißen Krieg.

In so genannten Stellvertreterkriegen waren die Supermächte aber auch mit eigenen Truppen beteiligt. Im Koreakrieg 1950 etwa standen sich Truppen der USA und der kommunistischen Volksrepublik China gegenüber. Als 1962 die UdSSR auf Kuba Atomraketen stationierte, worauf die USA mit einer Seeblockade antwortete, stand die Welt am Rande eines Dritten Weltkriegs und einer atomaren Katastrophe. Weitere Stellvertreterkriege waren unter anderem der Vietnamkrieg (1965–1973) mit einem militärischen Einsatz der USA, und der Afghanistankrieg (1979–1989), in dem sowjetische Truppen kämpften. Die jeweils andere Supermacht half dem Regime vor Ort mit finanziellen Mitteln und Waffenlieferungen. Zudem unterstützten beide Supermächte zahlreiche Bürgerkriege in Afrika, Mittel- und Südamerika.

Technische Aspekte des Eisernen Vorhanges

Aus heutiger Sicht mutet es skurril an, dass die kommunistischen Machthaber den Bau des Eisernen Vorhanges ab 1948 als Schutz vor dem kapitalistischen Westen rechtfertigten. Diesen Umstand spiegelt folgender

A vasfüggöny műszaki vonatkozásai

Mai szemszögből nézve furcsának tűnhet, de a kommunista hatalom azzal indokolta a vasfüggöny 1948-tól kezdődő kiépítését, hogy az védelmet fog nyújtani a kapitalista nyugattal szemben. Ezt a körülményt kiválóan szemlélteti az alábbi szarkasztikus vicc, amelyet a szögesdrót túloldalán meséltek: Az apa így válaszolt a fiának arra a kérdésére, hogy mi van a kerítés mögött: „*MI vagyunk mögötte!*"

Csak röviden térek ki a vasfüggöny formális műszaki vonatkozásaira, és ennek során is csak az osztrák–magyar határszakaszra szeretnék összpontosítani. 1948 májusában egyes magyarországi vezetők – az egyre növekő számú váratlan határmenti események, úgymint illegális határátlépések és csempészés – miatt a határszakasz megerősítését rendelték el. Ehhez azonban különböző szervezeti jellegű intézkedésre és előkészületek megtételére volt szükség.

A határ őrzésére eleinte úgynevezett határvadász egységeket szántak, amelyeket a Honvédelmi Minisztérium alá tartozó Határőrség Országos Parancsnoksága állított fel. Ezeket az egységeket végül 1950-ben az Államvédelmi Hatóság kötelékébe sorolták be. Ezzel az intézkedéssel a Határőrség nagyobb politikai súlyra tett szert.

A szervezeti intézkedést a határszakasz teljeskörű lezárása követte. 1948-ban kezdődött a műszaki határzár rendszerének kiépítése, amely drótakadályokat és aknamezőket foglalt magában. Az ehhez szükséges munkálatokat a Magyar Néphadsereg egységei hajtották végre. Ennek keretében úgynevezett határsávok kerültek 15 km-es mélységben kialakításra. Ezt követően a rendszer által embertelen módon „megbízhatatlan elemeknek" nevezett egyéneket az ország keleti részére telepítették át.

sarkastischer Witz wider, den man jenseits des Stacheldrathes zum Besten gab: Ein Vater antwortet seinem Sohn auf die Frage, was den hinter dem Zaun sei mit folgenden Worten: „WIR sind hinter dem Zaun!"

Ich möchte nun kurz auf die formalen technischen Aspekte des Eisernen Vorhanges eingehen und mich dabei auf den österreich–ungarischen Grenzverlauf konzentrieren. Im Mai 1948 wurde von führenden Politikern Ungarns infolge von zunehmenden Zwischenfällen an der Grenze wie etwa unbefugte Grenzübertritte und Schmuggltätigkeit eine Verstärkung des Grenzabschnittes angeordnet. Dazu waren verschiedene organisatorische Maßnahmen und Vorkehrungen notwendig.

Für die Überwachung der Grenze wurden zunächst sogenannte Grenzjägerformationen bestimmt, die von der Kommandantur der Grenzwache aufgestellt wurden, die wiederum dem Verteidigungsministerium unterstellt waren. 1950 wurde diese Einheiten schließlich in den Verband der Staatssicherheitsbehörde eingegliedert. Das brachte für die Grenzwache ein größeres politisches Gewicht mit sich.

Diesen personellen Maßnahmen folgte die umfassende Abriegelung des Grenzabschnittes. 1948 begann die Installierung des technischen Abriegelungssystems, das Drahthindernisse und Minenfeldern vorsah. Die dafür notwendigen Arbeiten bewerkstelligten Verbände der Ungarischen Volksarmee. Im Rahmen dessen wurden sogenannte Grenzzonen mit einer Tiefe von 15 Kilometern geschaffen. „Unzuverlässige Elemente", wie das Regime es menschenverachtend nannte, wurden in der Folge in die östlichen Gebiete des Landes abgesiedelt.

Die Grenzzone verfügte über einen speziellen Grenzstreifen, von zwei Kilometern, der sich in 2 Abschnitte gliederte.

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

A határsávon belül létezett egy különleges zóna, a mintegy 2 km szélességű határövezet, amely két részből állt.

Az első rész a határtól az ország belseje felé eső 50 m-es sáv volt. Ebben a sávban kizárólag a határőrség tagjai tartózkodhattak.

A műszaki határzár rendszerének kiépítése során első lépésként őrtornyokat állítottak fel. A későbbiekben ezekből a tornyokból felügyelték – a Határőrség magasrangú tisztjeinek szóhasználata szerint – az „aknák zavartalan telepítését", valójában a saját katonáikat ellenőrizték, hogy megakadályozzák az esetleges szökésüket.

1949 tavaszán tovább folytatták a drótakadályok telepítésének a munkálatait, így tehát a határ vonala mentén, 356 km hosszan egy- és kétsoros drótakadályok kerültek kialakításra.

A határ még „tökéletesebb" lezárása érdekében a 101. Aknakutató zászlóalj még ugyanebben az évben megkezdte az aknamezők telepítését. A műszaki határzár rendszerének központi elemét egy 3 m magas, faoszlopokon álló, egy- vagy gyakran kétsoros szögesdrót kerítés képezte. Az oszlopokat mindkét oldalon drótokkal merevítették.

A drótkerítés belső oldalán sakktáblaszerű elrendezésben, négy sorban, méterenként egy darab, fából készített taposóaknát telepítettek. Ezzel párhuzamosan, Magyarország irányában, a taposóaknák előtt egy vagy két sorban érintőaknákat is kihelyeztek. Ez előtt egy keskeny üres sávot alakítottak ki, amelyen 60 cm magas cövekek között szögesdrótot feszítettek ki. Ezután következett az 5 és 6 m közötti szélességű nyomsáv járművek számára, és a 2 és 4 m közötti szélességű járőrsáv.

A kerítés Ausztria felőli oldalán aknák nem kerültek telepítésre.

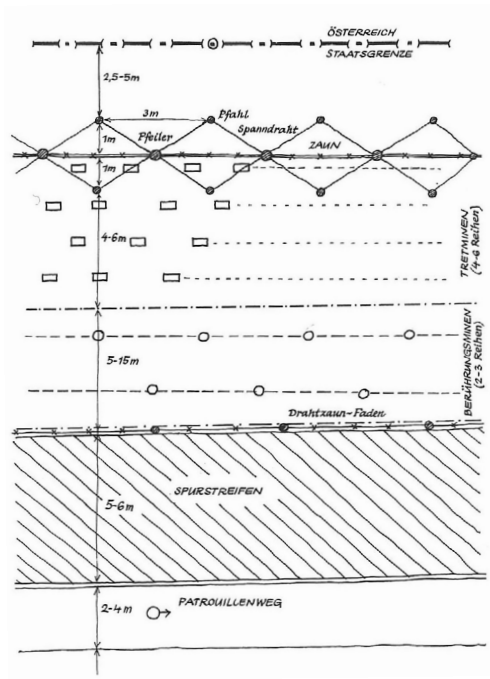

Aknazár vázlata, 1948–1956
(Der Eiserne Vorhang, 2001. 84. p.)
Skizze Minenriegel, 1948–1956
(Der Eiserne Vorhang, 2001. 84. p.)

Österreich	*Ausztria*
Staatsgrenze	*államhatár*
Pfeiler	*oszlop*
Pfahl	*cövek*
Spanndraht	*feszítőhuzal*
Zaun	*kerítés*
Tretminen	*taposóaknák*
(4–6 Reihen)	*(4–6 sorban)*
Berührungsminen	*érintőaknák*
(2–3 Reihen)	*(2–3 sorban)*
Drahtzaun-Faden	*drótkerítésszál*
Spurstreifen	*nyomsáv*
Patrouillenweg	*járőrcsapás*

Különböző problémák – mint például az aknák elmosása heves esőzés esetén, a fából készült aknatest elrothadása és a gyújtószerkezet átnedvesedése – miatt a műszaki csapatok elsőként ezek felszedését végezték el, amelynek során páncélozott aknamentesítőket is bevetettek, igaz, sikertelenül. A munkálatok 1956 októberében fejeződtek be.

A magyar kormányzat 1957. március 2-án ismét elrendelte az ország határainak műszaki határzár segítésével történő lezárását. Az újbóli aknatelepítést 1957 áprilisától 1957. június végéig ismét a Magyar Néphadsereg műszaki alakulatai végezték. Ebben az időszakban egy 350 km hosszúságú kétsoros szögesdrótot szereltek fel. 240 km hosszan négysoros, 107 km hosszan pedig ötsoros aknamezőt telepítettek. Ennek során összesen – a szinte felfoghatatlan mennyiséget jelentő – 800.000 darab taposóaknát helyeztek ki. Ennek során egy katona életét vesztette, 10-en súlyosan, öten pedig könnyebben megsérültek.

A korábbi telepítéssel szemben a vasfüggöny ezen típusánál a faoszlopokon álló, 2 m magas, kétsoros szögesdrót kerítés jelentette a központi elemet. A szögesdrót kerítés párhuzamosan haladt az államhatárral, attól 2,5 és 5 m közötti távolságban. Ezeket az oszlopokat sakktáblaszerűen helyezték ki, a külső oldalukon a felső végüket pedig drótszálakkal és cövekekkel átlósan összekötötték.

Ezen felül a cövekeknél csoportosan elrendezett aknákat telepítettek, mivel a határsértők a drótkerítést általában a cövekeknél igyekeztek megközelíteni.

Röviden a munkaráfordításról: 1 km hosszú szakasz megépítéséhez 800 munkaórára volt szükség. Egy zászlóalj, tehát mintegy 1000 ember, 1 nap alatt 3,75 km

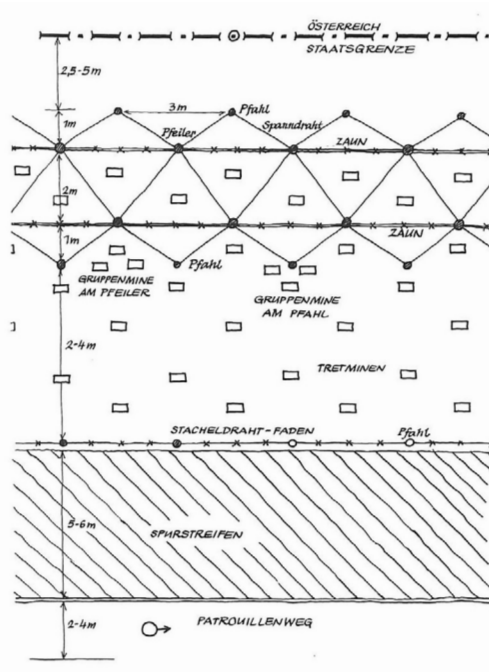

Aknazár vázlata, 1957–1958
(Der Eiserne Vorhang, 2001. 84. p.)
Skizze Minenriegel, 1957–1958
(Der Eiserne Vorhang, 2001. 84. p.)

Österreich	*Ausztria*
Staatsgrenze	*államhatár*
Pfeiler	*oszlop*
Pfahl	*cövek*
Spanndraht	*feszítőhuzal*
Zaun	*kerítés*
Tretminen	*taposóaknák*
Gruppenmine am Pfeiler	*csoportakna oszlopnál*
Gruppenmine am Pfahl	*csoportakna cöveknél*
Stacheldraht-Faden	*szögesdrótszál*
Spurstreifen	*nyomsáv*
Patrouillenweg	*járőrcsapás*

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

A vasfüggöny újratelepítése, Magyarország, 1957 (Der Eiserne Vorhang, 2001. 89. p.)
A fényképen négy dolgozó katona látható, akiket a határőrség két fegyverese őriz.
Wiedererrichtung des Eisernen Vorhanges, Ungar, 1957 (Der Eiserne Vorhang, 2001. 89. p.)
Das Foto zeigt vier arbeitende Soldaten, die von zwei bewaffneten Männern der Grenzwache bewacht werden.

hosszú szakaszt tudott kiépíteni, úgy, hogy a katonák napi 10 órát dolgoztak.

Azonban a halálos határzárnak ez a típusa is gondot okozott, ugyanis a drótakadályok és aknák rendszeresen meghibásodtak. Ezért már 1958-ban kiadták a parancsot a rendszer modernizálására, amely valójában átalakítást jelentett.

Ennek az aknazártípusnak az alapját egy egysoros, egymással szembenálló betonoszlopokra felerősített, cövekekkel megmagasított és érintőaknákkal nehezített drótkerítés képezte. Magyar oldalon négy sorban sakktáblaszerű elrendezésben bakelit taposóaknák kerültek elhelyezésre. Kialakították a nyomsávot és a járőrsávot, majd végül egy egysoros drótkerítést, ame-

Der erste Teil erstreckte sich von der Grenze 50 Meter landeinwärts. In diesem Abschnitt durften sich ausschließlich Angehörige der Grenzwache aufhalten.

Im Zuge der Arbeiten am technischen Abriegelungssystem wurden zuerst Beobachtungstürme aufgebaut. Von diesen Türmen wurde in weiterer Folge die „ungestörte Verlegung der Minen" überwacht, so die Diktion der höheren Offiziere der Grenzwache, tatsächlich wurde dabei die eigenen Soldaten überwacht, um sie an einer möglichen Flucht zu hindern.

Im Frühling 1949 wurde an der Errichtung von Drahthindernisssen weitergearbeitet, sodass entlang der Grenze auf einer Länge von 356 Kilometern ein und

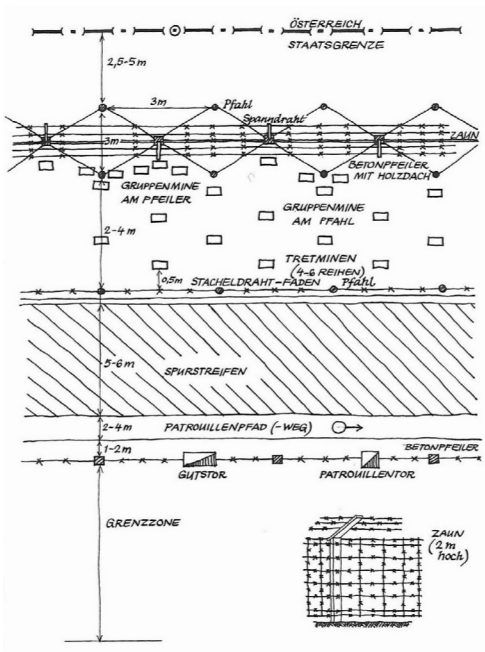

Aknazár vázlata, 1959–1965
(Der Eiserne Vorhang, 2001. 85. p.)
Skizze Minenriegel, 1959–1965
(Der Eiserne Vorhang, 2001. 85. p.)

Österreich	*Ausztria*
Staatsgrenze	*államhatár*
Betonpfeiler mit Holzdach	*betonoszlop tetőfával*
Pfahl	*cövek*
Spanndraht	*feszítőhuzal*
Zaun	*kerítés*
Tretminen	*taposóaknák*
(4–6 Reihen)	*(4–6 sorban)*
Gruppenmine am Pfeiler	*csoportakna oszlopnál*
Gruppenmine am Pfahl	*csoportakna cöveknél*
Stacheldraht-Faden	*szögesdrótszál*
Spurstreifen	*nyomsáv*
Patrouillenpfad (-weg)	*járőrcsapás (-út)*
Betonpfeiler	*betonoszlop*
Gutstor	*gazdasági kapu*
Patrouillentor	*járőrkapu*
Grenzzone	*határövezet*
Zaun (2 m hoch)	*kerítés (2 m magas)*

zweireihige Drahthindernisse aufgezogen wurden.

Im selben Jahr begann das 101. (hunderteinte) Minensuchbataillon im Sinne einer noch „perfekteren" Abriegelung mit der Verlegung von Minenfeldern. Der Kern des technischen Abriegelungssystems bildete ein drei Meter hoher, auf Holzpfeilern stehender ein-, aber auch oft zweireihiger Stacheldrahtzaun. Die Pfeiler wurden von beiden Seiten mit Drähten versteift.

An der inneren Seite des Drahtzauns wurde schachbrettartig in vier Reihen je eine hölzerne Tretmine pro Meter gelegt. Parallel dazu wurde in Richtung Ungarn vor den Tretminen in zwei bis drei Reihen Berührungsminen ausgelegt. Davor wurde ein schmaler leerer Streifen angelegt, der durch einen auf 60 cm hohen Pfählen aufgespannter Stacheldraht gekennzeichnet war. Dann folgte ein fünf bis sechs Meter breiter Spurstreifen für Fahrzeuge und ein zwei bis vier Meter breiter Streifen für Fußpatrouillen.

Auf der Seite des Zauns Richtung Österreich wurden keine Minen verlegt.

Aufgrund diverser Probleme wie Ausschwemmung der Minen bei starkem Regen, verrotteter Holz-Minenkörper und durchnässter Zünder begannen die technischen Truppen mit der Räumung derselben, wobei auch Entminungspanzer eingesetzt wurden, allerdings ohne Erfolg. Die Arbeiten waren Ende Oktober 1956 abgeschlossen.

Am 2. März 1957 wurde von der ungarischen Regierung erneut die Abriegelung des Landes mit technischen Grenzsperren angeordnet. Die erneute Verminung wurde von April 1957 bis Ende Juni 1957 wiederum von den technischen Verbänden der ungarischen Volksarmee durchgeführt. In dieser Zeit wurde ein 350 Kilometer langer zweireihiger Stacheldraht gebaut. Es wurden auf 240 Kilometern vier, auf 107 Kilometern

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

lyet kapuk szakítottak meg. Ennél a típusnál az aknatelepítés rendszere 4–5 km-enként változik. Emögött az a szándék húzódott meg, hogy a határsértők ne ismerhessék az aknák pontos helyzetét. Az aknatelepítés rendszerének leírását nyilvántartásban, az úgynevezett aknamezőtörzskönyvben rögzítették. Az újratelepítést 1963-ban fejezték be, és ennek során írd és mondd 1.124.900 (egymillió-százhuszonnégyezerkilencszáz) darab aknát raktak le. Ez a rendszer is folyamatos karbantartást és javítást igényelt, hiszen a vadon élő állatok vagy időjárási szélsőségek is károkat okoztak benne. Alig készült el, máris a megújításán gondolkodtak, a terv azonban a magas költségek miatt sosem valósult meg.

1965-ben ismét nekifogtak a korszerűsítésnek. Decemberben az M SZ-100 típusmegjelölésű műszaki határzár egy 50 km hosszú szakaszát helyezték üzembe. Ezt a rendszert a Szovjetunióban – a hatalom szempontjából – már sikeresen alkalmazták. Hamarosan a magyar állami vezetés az elektromos jelzőrendszer továbbépítése mellett döntött. Ehhez viszont ismét fel kellett szedni az összes aknazárat, a sérült aknákat pedig gyakran a helyszínen fel kellett robbantani. A műszaki csapatok bevetésre kerülő egységeit ennek során ismét a Magyar Néphadsereg felügyelte. A felügyeletet végző egységek általában hivatásos altisztekből álltak, és a szolgálatukat 2 m magas, fából készült hordozható őrtornyokból végezték. A tornyokat látó- és hallótávolságon belül, mintegy 30–40 m-re a dolgozó csapatok mögött állították fel abból a célból, hogy megakadályozzák az esetleges szökési kísérleteket.

1969 márciusában a hatóságok elrendelték az 1948-ban létrehozott határövezet megszüntetését, és létrejött az úgynevezett határsávrendszer. Akkoriban az új elektro-

fünfreihige Minenfelder angelegt. Insgesamt wurden dabei unvorstellbare 800.000 Stück Tretminen verlegt. Dabei starb ein Soldat, zehn wurden schwer, fünf leicht verletzt.

Im Gegensatz zu der früheren Ausführung bildetet bei diesem Typ des Eisernen Vorhangs ein auf Holzpfeilern stehender, zwei Meter hoher, zweireihiger Stacheldrahtzaun die Basis. Er verlief parallel zu Staatsgrenze in einer Entfernung zwei einhalb bis fünf Meter. Diese Pfeiler waren schachbrettartig angelegt, an den Außenseiten waren ihre oberen Enden mit Drahtfäden und Pfählen diagonal zusammengebunden.

Zusätzlich wurden noch bei den Pfählen in Gruppen angeordnete Minen verlegt, da jene, die die Grenze zu überwinden versuchten, sich im Allgemeinen dem Drahtzaun bei den Pfählen zu nähern versuchten.

Kurz noch zum Arbeitsaufwand: Für den Bau von einem Kilometer waren 800 Arbeitsstunden nötig. Ein Bataillon, also rund 1000 Mann konnten während eines Tages 3,75 Kilometer verbauen, die Soldaten arbeiteten zehn Stunden pro Tag.

Doch auch dieser Typ der tödlichen Sperre bereitete bald Probleme, da die Drahthindernisse und Minen ständig kaputt gingen. Deshalb erfolgte bereits 1958 der Befehl zur Modernisierung des Systems, was nichts anderes als Reorganisation bedeutet.

Die Basis dieses Minenriegel-Typs bildete ein einreihiger, an gegenüberstehenden Betonpfeilern angebrachter, mit Pfählen erhöhter und mit Berührungsminen versetzter Drahtzaun. Auf ungarischer Seite wurden in vier Reihen schachbrettartig Bakelit-Tretminen verlegt. Es folgten Spur und Patrouillenstreifen und schließlich noch ein einreihiger Drahtzaun, der durch Tore unterbrochen wurde. Bei diesem Typ ändert sich das Verlegungssystem der Minenfelder alle vier bis fünf Kilometer. Die sich dahinter verbergende

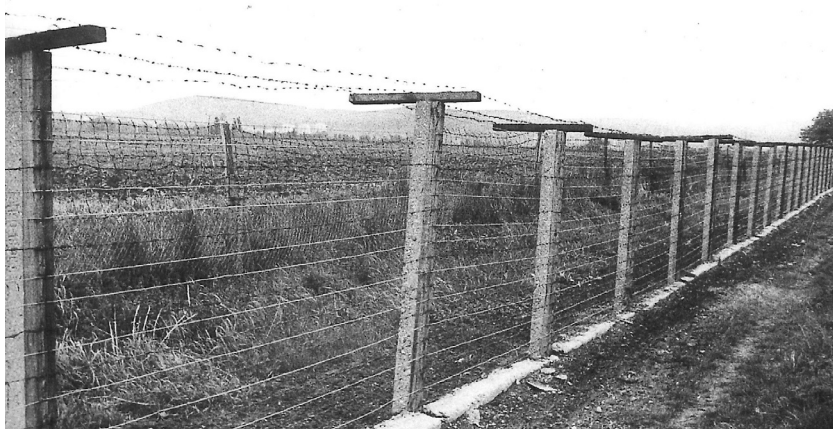

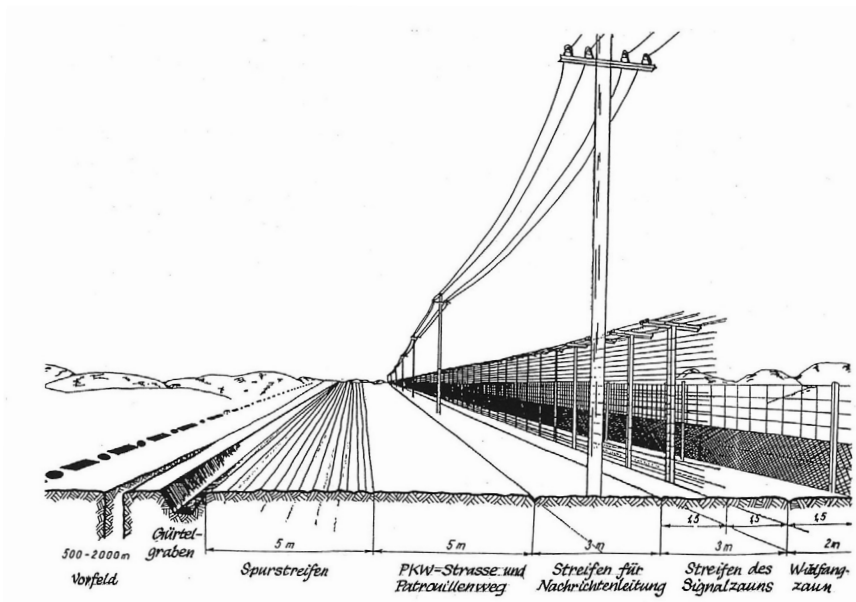

Fénykép és vázlat a vasfüggöny utolsó típusáról (Der Eiserne Vorhang, 2001. Vázlat: 86. p., fénykép: 91. p.)
Foto und Skizze des letzten Typs des Eisernen Vorhanges (Der Eiserne Vorhang, 2001. Skizze: 86. p., Foto: 91. p.)

Vorfeld	*előterep*	*Streifen für*	*híradásbiztosító*
Gürtelgraben	*övárok*	*Nachrichtenleitung*	*eszközök sávja*
Spurstreifen	*nyomsáv*	*Streifen des Signalzauns*	*jelzőkerítés sávja*
PKW-Strasse und		*Wildfangzaun*	*vadfogó kerítés*
Patrouillenweg	*gépkocsi- és járőrút*		

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

mos rendszert párhuzamosan használták a nem elektromos rendszerrel. Rövidesen – például vadkárok miatt – ki kellett cserélni a drótokat, és az ehhez szükséges drótcserélő gépeket minden határőrkerületnek magának kellett elkészítenie. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy ez a Győrben gyártott dróttekercselő gép olyan kifogástalanul működött, hogy 21 évvel később, a rendszer lebontásánál is tökéletesen alkalmazható volt.

Az elektromos rendszert 1970-ig folyamatosan bővítették. Így például a kibetonozott árkokat és szögesdrótakadályokat létesítettek, amelyekkel a járművek áttörését igyekeztek megakadályozni.

A szabadságvágyó és szökni akaró magyarok egyre jobban kiismerték M SZ-100 rendszerét, és egyre rafináltabb, precízebb módszerekkel és eljárásokkal igyekeztek leküzdeni a rendszert. A rezsim pedig igyekezett lépést tartani az illegális határátlépés módszereinek változásával.

Egyik ilyen intézkedés például arra irányult, hogy a jelződrót szálainak számát 22-ről 24-re emelték fel. 1970-ig pedig az úgynevezett tetőrozettákat tetőfára cserélték, amelyeket lazán rögzítettek, hogy ne tudjanak rácsimpaszkodni.

A vadon élő állatok által okozott hamis riasztásokra is gyakran sor került, ezért a drótokat úgy alakították ki, hogy ha kisebb méretű vadon élő állat bújt át alatta, mint például nyúl, fácán vagy fogoly, akkor nem ért hozzá a dróthoz, és nem került sor hamis riasztásra.

Ha emberek, vadon élő vagy háziállatok próbáltak meg a kerítésen átjutni, akkor a feszültség alatt álló vezetékek riasztást váltottak ki a központban. Egyes szökni készülő személyek megpróbálták ezt a lehetőséget úgy kihasználni, hogy a kerítés alatt ásták át magukat. A rendszer erre az 1975–1976-os években úgy reagált, hogy az osz-

Absicht war, dass etwaige Grenzverletzer die genaue Position der Minen unbekannt bleiben sollte. Die Beschreibung des Verlegungssystems wurde in einem Verzeichnis, dem sogenannten Stammbuch für Minenfelder festgehalten. Dieser Neubau war 1963 abgeschlossen worden, es waren dabei sage und schreibe eine Million und 124.900 (hundertvierundzwanzigtausend-neunhundert) Minen verlegt worden. Auch dieses System musste stündig Instandgehalten und repariert werden, so verursachten Wildtiere und Wetterkapriolen Schäden. Abermals dachte man bald nach der Fertigstellung an eine Erneuerung, der Plan wurde allerdings aufgrund der hohen Kosten nicht umgesetzt.

1965 ging man abermals an eine Erneuerung. Im Dezember wurde ein 50 km langes Stück der technischen Abriegelung mit der Typenbezeichnung M SZ-100 in Betrieb genommen. Dieses System war bereits in der Sowjetunion aus der Sicht der Machthaber erfolgreich angewendet worden. Bald entschied sich die ungarische staatliche Führung für den Weiterbau dieses elektrischen Signalsystems. Erneut mussten sämtliche Minenriegel geräumt werden. Oft mussten schadhafte Minen an Ort du Stelle zur Explosion gebracht werden. Abermals wurden die dabei eingesetzten Kompanien der technischen Truppenteile der Ungarischen Volksarmee bewacht. Sie bestanden in der Regel aus Berufsunteroffizieren. Sie verrichteten ihren Dienst in 2 Meter hohen, tragbaren Beobachtungstürmen aus Holz. Sie waren in Hörentfernung und Sichtweite 30 bis 40 Meter hinter den arbeitenden Mannschaften aufgestellt und sollten etwaige Fluchtversuche ins Ausland unterbinden.

Mit März 1969 ordneten die Behörden die Aufhebung der 1948 geschaffenen Grenzzone an und der so genannte Grenzstreifen wurde geschaffen. Es wurden damals noch

lopok közötti szakaszokat a vasfüggöny teljes hosszában lebetonozták. Ezt a mintegy 25 cm magas falat a helybéliek – a berlini fal mintájára – magyar falnak nevezték el.

A teljes megfigyelést jól példázza az a tény, hogy a riasztás következtében, akkor is, ha azt egy szarvas vagy vaddisznó váltotta ki, első lépésben 40–60 határőrt, később 40–80 és különleges esetekben 200–400 határőrt riadóztattak. Arra is van példa, hogy egy–egy ilyen esetben a bevetés akár 3 napig is eltartott. Az egyre tovább fejlesztett életveszélyes kerítés azonban nem tudta a szökni akarók szabadságvágyát megfékezni, ezért a politikai rendszer hamarosan más eszközökhöz folyamodott, és nem törődött többé a vasfüggöny fejlesztésével. Így például a határőröket 1983-tól kezdődően éjjellátó készülékkel látták el, és az 1980-as évektől kezdődően helikoptereket is bevetettek.

Halálos áldozatok

Annak ellenére, hogy a határzárat egyre komolyabban megerősítették, sokaknak sikerült keletről a vágyott nyugatra átszökni. Megbízható számadat erre vonatkozóan nem áll rendelkezésre, ugyanakkor több százan fizettek az életükkel a szökési kísérletért. Halálos lövés érte őket szökés közben, vagy a határzár területén műszaki berendezés vagy pedig elmosott akna oltotta ki az életüket, mint ahogyan nem is egy határőr esetében is így történt. Mások súlyos sérülést szenvedtek, és attól kezdve ezzel a fogyatékossággal kellett együtt élniük. Akit pedig a szökés tervezése, az ahhoz való segítségnyújtás közben vagy maga a szökés során fogtak el, az szigorú kihallgatásra és hosszú börtönbüntetésre számíthatott.

Kurt W. Schulz keletnémet állampolgár volt az utolsó menekült, aki a vasfüg-

das neue elektrische System parallel zum nicht elektrischen verwendet. Bald mussten wieder, etwa aufgrund von Wildschäden, die Drähte ausgetauscht werden, die dafür notwendigen Drahtaustausch-Maschinen mussten von jedem Bezirk selbst konstruiert werden. Nur am Rande sei vermerkt, dass jene Spulmaschine von Győr/Raab so gut funktionierte, dass sie noch 21 Jahre später beim Abbau des Systems einwandfrei funktionierte.

Bis 1970 wurde das elektrische System laufend erweitert. So wurden etwa ausbetonierte Gruben und Stacheldrahthindernisse gebaut, die das Durchbrechen von Fahrzeugen verhindern sollte.

Den Freiheitssuchenden und Fluchtwilligen aus Ungarn wurde das System M SZ-100 immer bekannter und es wurde mit ausgeklügelten und präziseren Methoden und Vorgangsweisen versucht, das System zu überwinden. Das Regime versuchte mit diesen unbefugten Grenzübertritten Schritt zu halten.

Eine Maßnahme war etwa, dass die Zahl der Fäden des Signalzaunes von 22 auf 24 erhöht wurde. Bis 1970 wurden die so gennannten Dachrosetten gegen Dachhölzer ausgewechselt. Diese wurden instabil angebracht, sodass ein Festklammern unmöglich wurde.

Durch Wildtiere verursachte falsche Signale waren ebenfalls sehr häufig, deshalb wurden die Drähte so konstruiert, dass sich beim Durchschlüpfen kleinerer Wildtiere wie Hase, Fasan und Rebhuhn die Fäden nicht berühren konnten und damit kein Signal ausgelöst wurde.

Versuchten Menschen, Wild- oder Haustiere den Zaun zu überwinden, lösten die stromführenden Drähte ein Alarmsignal in der Zentrale aus. Einige Fluchtwillige versuchten diesem Umstand zu umgehen, indem sie unter dem Zaun durchgruben.

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

gönynél életét vesztette. Őt 1989. augusztus 21-én a burgenlandi Lutzmannsburg közelében lőtte le egy magyar határőr.

Az osztrák köztelevízió közleménye szerint az Ausztria és Csehszlovákia közötti határtérségben 1989-ig mintegy 800 ember vesztette életét, ebből 129-en szökési kísérlet közben. Közel 670-en pedig katonák voltak, akik az elaknásított övezetben szenvedtek balesetet vagy öngyilkosságot követtek el.

A Berlini Szabadegyetem kutatásai szerint a belnémet határra – a berlini fal nélkül – írd és mondd 1684 halálos áldozat jut. A legidősebb áldozat, akinek a belnémet határon bekövetkezett halálát eddig igazolni sikerült, egy 80 éves alsó-szászországi parasztember volt, aki 1967 júniusában véletlenül aknamezőre tévedt a határ mentén, a lüchow-dannenbergi járásban. A gyalogsági akna mindkét lábát leszakította, majd elvérzett egy keletnémet katonaorvos szeme láttára, aki nem mert hozzá átkelni az aknamezőn. A legfiatalabb igazolt áldozat egy 6 hónapos csecsemő volt, aki megfulladt egy személyautó csomagtartójában.

A Postdami Kortárs Történelmi Kutatócentrum és a Bernauer Straße Emlékhely közös tanulmányai szerint a berlini fal mintegy 165 km hosszú szakaszára, amelynek építését csak 1961. augusztus 13-án kezdték meg, 136 haláleset jut. Ebbe beleszámít annak a 30 embernek a halála is, akiknek Kelet- vagy Nyugat-Berlinben nem szökés közben okozták keletnémet golyók a halálát. Az áldozatok túlnyomó része 16 és 30 év közötti fiatal férfiak voltak. A legtöbb áldozat 1961 és 1969 között veszítette életét. Nem szabad megfeledkezni arról az ismeretlen számú emberről sem, akik kétségbeesésükben öngyilkosságot követtek el.

Das Regime reagierte darauf in den Jahren 1975/1976, indem die Bereiche zwischen den Pfeilern über die gesamte Länge des Eisernen Vorhanges zubetoniert wurde. Dies rund 25 cm hohe Mauer wurden von den Einheimischen – analog zur Berliner Mauer – als Ungarische Mauer bezeichnet.

Ein gutes Beispiel für die totale Überwachung ist die Tatsache, dass die Auslösung eines Signals, auch wenn es von einem Hirsch oder Wildschwein ausgelöst wurde, in einem ersten Schritt 40 bis 60 Grenzsoldaten, später 40 bis 80 und in besonderen Fällen gar 200 bis 400 Grenzsoldaten alarmierte. Es gibt Beispiele dafür, dass ein derartiger Einsatz sogar drei Tage andauerte. Der immer weiter optimierte totbringende Zaun konnte jedoch den Freiheitsdrang der Fluchtwilligen nicht bremsen, sodass das Regime bald andere Mitteln einsetzte und sich nicht mehr mit einer Verbesserung des Eisernen Vorhanges beschäftigte. So etwa wurden die Grenzwachen ab 1983 mit Nachtsichtgeräten ausgerüstet, ab den 1980er-Jahren wurden auch Hubschrauber eingesetzt.

Todesopfer

Trotz der ständigen Verstärkung der Sperre gelang es zahlreichen Menschen, aus dem Osten in den Goldenen Westen zu flüchten. Verlässliche Zahlen dafür existieren nicht. Viele Hunderte bezahlten den Versuch allerdings mit ihrem Leben. Sie wurden auf der Flucht erschossen, durch mechanische Anlagen im Bereich der Grenzsperren oder von ausgeschwemmten Minen getötet, wie im Übrigen auch nicht wenige Grenzsoldaten. Andere erlitten schwere Verletzungen und mussten fortan mit Behinderungen leben. Wer im Osten bei der Planung, der Mithilfe oder der Flucht selbst entdeckt

A vasfüggöny 1989-ben bekövetkezett leomlásának következményei

Több mint 30 év elteltével a hidegháború öröksége – várt és nem várt következményeivel együtt – még ma is velünk él.

Az egykori szovjet blokk országaiban a két világháború közti időszak nemzetállamait alapul véve 1989 után többé–kevésbé stabil demokráciák alakultak ki, amelyek rövidesen be is kapcsolódtak Európa integrációs folyamatába. Az EU keleti bővítése során 2004 és 2007 között szinte valamenynyien az Európai Unió tagállamaivá váltak. Alig több mint 30 évvel ezelőtt ezek a határok a vasfüggöny miatt áthatolhatatlannak számítottak, azonban a Schengeni Egyezményhez való csatlakozás miatt mindez már a múlté.

A gyors fellendüléshez fűzött remények azonban túl optimistának bizonyultak. A diktatúra helyére a demokrácia lépett, a tervgazdaságot pedig a piacgazdaság váltotta fel, ám ez nem eredményezett egyből jólétet. A kevés számú rendkívül gazdaggal szemben a modernizáció veszteseinek számító alsóbb rétegek állnak, amelyek viszont még annyival sem rendelkeznek, mint amennyit nekik a kommunista rendszer tudott nyújtani. A remények meghiúsulása a demokráciából való kiábrándultsághoz és csökkenő választói részvételhez vezet. Az antiszemita és rasszista jelszavakkal operáló politikai szélsőségek egyre népszerűbbek. A jól képzett fiatalok egyre gyakrabban döntenek úgy, hogy máshol alakítják ki az életüket.

wurde, musste mit schweren Verhören und langen Gefängnisstrafen rechnen.

Der DDR-Bürger Kurt W. Schulz war der letzte Flüchtling, der am Eisernen Vorhang ums Leben kam. Er wurde am 21. August 1989 in der Nähe des burgenländischen Ortes Lutzmannsburg von einem ungarischen Grenzsoldaten erschossen.

Einer ORF-Aussendung zufolge sollen im Grenzbereich zwischen Österreich und der Tschechoslowakei bis 1989 an die 800 Menschen ums Leben gekommen sein, davon 129 durch Fluchtversuche. Rund 670 davon waren Soldaten, die durch Unfälle im Minengürtel oder durch Selbstmord starben.

Recherchen der Freien Universität Berlin kommen für die innerdeutsche Grenze ohne Berliner Mauer auf sage und schreibe 1684 Todesopfer. Das älteste bisher ermittelte Opfer der innerdeutschen Grenze war ein 80-jähriger Bauer aus Niedersachsen, der im Juni 1967 versehentlich in ein Minenfeld an der Grenze im Landkreis Lüchow-Dannenberg geriet. Ihm wurden durch die Explosion einer Antipersonenmine beide Beine abgerissen; er verblutete unter den Augen eines DDR-Militärarztes, der sich nicht durch das Minenfeld traute. Das jüngste nachgewiesene Opfer war ein sechs Monate altes Baby, das im Kofferraum eines Autos erstickte.

Für den Abschnitt der rund 165 Kilometer langen Berliner Mauer, die ja erst am 13. August 1961 zu bauen begonnen worden war, kommen Studien des Potsdamer Zentrums für zeithistorische Forschungen in Zusammenarbeit mit der Gedenkstätte Bernauer Straße auf eine Zahl von 136 Todesfällen. Dabei inkludiert sind rund 30 Menschen, die in Ost- und Westberlin ohne Fluchtabsicht von DDR-Kugeln getötet wurden. Der überwiegende Teil der Opfer waren junge Männer im Alter zwischen 16 und 30 Jahren. Zwischen 1961 und 1969 wurden

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

Szakirodalom · Literatur

Der Eiserne Vorhang, 1948–1989. Fachkatalog. Hg. Pavla Stöhrová, Lenka Máčalová, Eva Řezáčová. Brünn, 2019. 213 p.

Loidol, Norbert: Der Eiserne Vorhang. Die Geschichte – das Ende – die Mahnung. In: Der Eiserne Vorhang. Die Geschichte – das Ende – die Mahnung. Hg. Roman Sandgruber. Linz, 1999. 15–52. p.

Lugosi, Jósef: Keine Grenze wie jede andere. In: Der Eiserne Vorhang. A Vasfüggöny. Katalog zur gleichnamigen Sonderausstellung, gemeinsam mit dem Militärhistorischen Museum, Budapest, 24 . April bis 29. Juli 2001. Wien, 2001. 83–94. p.

Rathkolb, Oliver: Europa und das Ende des Kalten Krieges. [Vortrag im Wiener Rathaus am 9. November 2009] Mit einem Anhang zu Schlüsselbegriffen des Kalten Krieges von Katharina Prager, Richard Hufschmied, Oliver Rathkolb. Wien, 2012. 84 p. (Wiener Vorlesungen im Rathaus; 156.)

Sandgruber, Roman – Loidol, Norbert: Der Eiserne Vorhang. Die Geschichte – das Ende – die Mahnung. In: Der Eiserne Vorhang, 2001. 15–52. p.

Vasfüggöny, 1948–1989. = Rubicon, 2019. 7. sz. 84 p.

Zsiga Tibor: A „vasfüggöny" és kora. Der Eiserne Vorhang und seine Zeit. Bp., 1999. 147 p.

die meisten Opfer gezählt. Nicht vergessen werden darf eine unbekannte Zahl von Menschen, die aus Verzweiflung durch Selbstmord aus dem Leben schieden.

Die Folgen des Falls des Eisernen Vorhanges 1989

Über dreißig Jahre sind vergangen und die Erbschaften des Kalten Krieges sind sind nach wie vor virulent – mit erwarteten und unerwarteten Folgen.

Im Rückgriff auf die Nationalstaaten der Zwischenkriegszeit entwickelten sich die Länder des ehemaligen Ostblocks nach 1989 zu mehr oder weniger stabilen Demokratien, die bald am Prozess der europäischen Integration teilnehmen konnten.Im Zuge der EU-Osterweiterung wurden zwischen 2004 und 2007 fast alle Mitglieder der Europäischen Union. Grenzen, die der Eiserne Vorhang noch vor mehr als 30 Jahren fast unpassierbar gemacht hatte, sind inzwischen aufgrund des Schengener Abkommen Geschichte.

Die Erwartung an einen raschen Aufschwung waren aber zu hoch: Indem Diktatur durch Demokratie und Planwirtschaft durch freie Marktwirtschaft ersetzt wurde, stellte sich nicht automatisch Wohlstand ein. Einigen extrem Reichen steht erstmals eine Unterschicht von Modernisierungsverlierern gegenüber, die selbst über das Wenige, das ihnen das kommunistische System geboten hatte, nicht mehr verfügen konnten. Die enttäuschten Hoffnungen führen zu Demokratiemüdigkeit und sinkende Wahlbeteiligung. Politische Extreme, die mit antisemitischen und rassistischen Parolen werben, gewinnen wieder an Attraktivität. Gut ausgebildete jüngere Leute entscheiden sich immer ofter dafür, ihr Leben anderswo aufzubauen.